

ИСТИНА У НАУЦИ, ФИЛОЗОФИЈИ, РЕЛИГИЈИ И УМЕТНОСТИ

I

О истини се одувек говорило. На њу су се људи позивали и често се за њу жестоко борили. Било је оних који су покушавали да живе у истини, мада је обично увек било много више оних који су јој окретали леђа и приклањали се неистини. И данас је у том погледу ситуација слична оној из претходних епоха. Оно што карактерише наше време је то што патос истине све више нестаје из наших живота. Истина је данас, наиме, у очима највећег броја људи изгубила право на апсолутну претензију. Како филозофија тако и здраворазумски поглед на свет прожети су скепсом у погледу тзв. апсолутне истине. Духовни став (пост)модерног човека подсећа на Пилатов, који у сусрету са Исусом Христом, самом Истином, скептично пита „Шта је истина?“ (Јн. 18,38), не очекујући одговор од оног који је дошао на свет да сведочи истину. Попут Пилата, и (пост)модерни човек уверен је да тако нечег као што је истина напосто нема, да се морамо задовољити тек некаквом релативном истином.

Данашњи свет је исувише компликован и непрозиран. Постоји мноштво уско специјализованих научних подручја, за решавање многих питања неопходан је интердисциплинаран приступ. Не само што је немогуће поседовати енциклопедијско знање, него смо и непрекидно изложени мноштву најразличитијих информација, тако да се чини да би било крајње претенциозно покушавати да досегнемо некакву апсолутну истину. Највише што можемо је да се задовољимо парцијалном, релативном истином. Извесни жал због одустајања од истине у очима постмодерног човека надомешта уверење да смо управо тиме на добитку. Наиме, сматра се да се самим одустајањем од апсолутне истине стварају претпоставке за толеранцију. Више нема потребе за искључивошћу, нетрпељивошћу, фанатизмом. Свако има право на своју субјективну истину, да живи како хоће и верује у шта хоће.

Пре него што подробније размотримо данашњу ситуацију, погледајмо најпре какав став према истини заузимају наука, филозофија, уметност и религија. Иако се све оне позивају на истину, значење речи истина у њима је

различно. У складу са властитим схватањем истине, које третирају као меродавно, оне често једна другој оспоравају право да се позивају на истину.

II

Доминантну позицију у погледу истине у модерном свету заузела је наука. Верује се да научна објективност, која почива на вредносној неутралности, искључивању ометајућег субјективног фактора, омогућава непристрасно сазнање предметног света. Мада је вредносна неутралност друштвених наука крајње упитна, ипак природне науке постепено бацају све више светла на свој предмет истраживања. И мада се лаику чини да су научници сваким даном све ближи истини, сами научници су свесни тога да им она непрекидно измиче, да заправо никада неће стићи до краја, да њихове теорије дају тек грубе обресе макро и микро света.¹ Упркос томе што научна сазнања поседују само велики степен вероватноће а не и саму истину, наука непоколебљиво стреми напред. Она додуше спознаје само појаве а не ствари по себи, немоћна је у суочавању са оним непредметним, трансцендентним, али ипак досеже предметну истину. У њој је истина сужена на тачност, али то је нарочито не брине, будући да се показује као ефикасна тиме што у спрези са техником ствара услове за лагоднији живот.

Проблем са тзв. научном истином настаје уколико се научни приступ свету наметне као једино ваљан, тј. уколико постане узор и за друга подручја. Док такво непримерено наметање туђег модела истине доводи до десакрализације религије, у филозофији узрокује удаљавање од проблема бића и свођење филозофије на некакву теорију науке, која се исцрпљује у методолошким проблемима бављења бивствујућим. За позитивизам, особито логички позитивизам, карактеристичан је управо такав ригидан став, којим се и метафизика и религија и уметност протерују из подручја истине и свде на

---

¹ Занимљиво је да неки научници, одбацивши механицистички и детерминистички приступ реалности, и одредивши се за холистички, увиђају дубинску сродност начела религије, поготово оне далекоисточне, и савремене науке. Види: Fritjof Capra, *Тао физике: једно истраживање паралела између савремене физике и источњачког мистицизма*, Београд 1989.

домен фантазије, представе, осећања.² Поистовећивање истине са предметном истином толико осиромашује живот да је Ниче морао да ускликне: „Истина је ружна: *имамо уметност* да не бисмо пропали због истине.“³

III

Да не би дошло до таквог непримереног уздицања предметне истине на ниво саме истине, потребно је указати на кључну разлику између науке и филозофије. Док се наука бави оним предметним, појавним, бивствујућим, парцијалним, филозофија стреми ка сазнању бића, односно ка увиду у целину. Поред тога, за филозофију се истина не своди на пуку адекватацију садржаја свести и предмета. За разлику од научника, који може бити равнодушан према тзв. научној истини, те је се као нечег спољашњег може попут Галилеја и одрећи, и то без последица по саму предметну истину, у филозофији је истина срасла са филозофом, тако да би његово одрицање од ње у исти мах значило и њено поништавање. Јасперс с правом указује да су Сократ и Ђордано Бруно сведочили за истину жртвујући за њу властити живот.⁴ Тим својим чином они су је, бар за себе, и потврдили. Једино онај ко је чврсто уверен у истину, спреман је да за њу положи живот.

Оваквим животним исповедањем истине филозофија је блиска религији. Хришћански мученици су одбијали наговарања да привидно и формално изврше уступак паганском култу а интимно задрже своју веру, знајући да би тиме издали саму Истину, Христа. Слично су поступали и многи верујући Јевреји

---

² Намеравајући да метафизичке и религијске исказе обезвреди као бесмислене, тј. као оне које се у строгом смислу речи не тичу истине, логички позитивизам је понудио тзв. принцип верификације. Сходно овом принципу, по којем се смисао неког става легитимише у методи његове провере, смислени су само емпиријски и аналитички ставови. Проблем логичког позитивизма је што сâм принцип верификације, од којег се очекивало да се обрачуна са ненаучним схватањем истине, не спада ни у емпиријске ни у аналитичке ставове, те се стога може третирати као метафизички, тј. бесмислен став.

³ Friedrich Nietzsche, *Nachgelassene Fragmente 1887-1889*, KSA 13, München – Berlin – New York 1988, стр. 500.

⁴ Разлику предметне и филозофске истине Јасперс појашњава поредећи научника Галилеја и филозофе Сократа и Ђордана Бруна: „Галилеј није довео у питање исправност свог астрономског увида када га се под притиском одрекао, као што га обрнуто исповедањем не би учинио истинитијим. Сократ и Бруно умрли су за своју филозофску истину, јер је она била са њима идентична: њиховом смрћу истина је довршена“ (Karl Jaspers, *Von der Wahrheit. Philosophische Logik. Erster Band*, München 1991, стр. 651).

суочени са захтевом да прихвате паганске обичаје. Насупрот данашњем млаком држању људи који не верују у некакву апсолутну истину, који се лако приклањају моћи, у религији се увек истина сведочила спремношћу да се за њу жртвује властити живот.

Док научна истина углавном нема неке дубље везе са самим научником, те га самим тим и не обликује, у филозофији и религији је управо супротно. Уколико је заиста привржен истини, филозоф попут верника живи своју истину. Несклад између мисли, речи и дела доказ је да је таква „истина“ још увек спољашња, неприсвојена, да је плод пуке мисаоне акробатике а не нешто живо и делатно. Наравно, није лако живети оно што се поучава. Стога су примери мудраца попут Питагоре, Хераклита и Сократа пре изузетак него правило у филозофији. Нема сумње да је морална димензија конститутивна за филозофију.⁵ Истина није пука тачна тврдња, некакав интелектуални посед, већ подразумева и да је сâм њен носилац истинит. То се најбоље може видети из Фихтеовог одређења учењака, тј. филозофа као „свештеника истине“. Баш као што неморалан свештеник самом својом појавом чини властиту проповед неуверљивом, тако и филозоф издаје своје учење уколико га не живи, уколико није морални узор свог времена.⁶ За Хегела објективна истина, за разлику од пуке субјективне истине адекватације, подразумева подударање егзистенције и појма. Сходно томе, истинит, тј. истински човек је онај ко је у својој егзистенцији, развивши све моменте појма човека, остварио људско савршенство.

Дакле, онтолошка димензија истине у филозофији има примат над гносеолошком, чак и ако то није убеђење сваког филозофа. Да би се дошло до

---

⁵ Инсистирајући на примату практичког над теоријским умом, и указавши да је крајњи циљ живота и филозофије усмерен на „*потпуно опредељење човека*“, на његово морално савршенство, Кант каже: „С обзиром на то преимућство филозофије морала над свим другим радњама ума и стари су под именом филозофа подразумевали увек у првом реду моралисту“ (Имануел Кант, *Критика чистог ума*, Београд 1976, стр. 498).

⁶ Уверен да је задатак сваког појединца, а поготово учењака „морално оплемењивање целог човека“, Фихте наглашава значај личног примера, сведочења истине властитим животом. Да би допринео моралном усавршавању човечанства, да би заиста био учитељ и васпитач људског рода, учењак „треба да буде *морално најбољи* човек свог доба“. О себи и властитом позиву Фихте каже: „Ја сам позван да осведочавам истину; ништа не мари за мој живот и за моју, судбину; бескрајно много је стало до последица мог живота. Ја сам свештеник истине; ја сам њен најамник; обавезао сам се да за њу све учиним, све покушам и све поднесем“ (Јохан Готлиб Фихте, *Затворена трговачка држава / Пет предавања о одређењу научника*, Београд 1979, стр. 180-1).

истине није довољно само интелектуално напрезање, него је неопходна и изразита морална позиција: да смо заинтересовани за истину и правду, да нисмо конформисти и кукавице, да желимо да властити увид поделимо са другима. За филозофску истину је битно да подразумева саопштавање другима. Онај ко успе да изађе из Платонове пећине и сагледа праву стварност још увек није у потпуности извршио свој филозофски задатак. Наиме, након што је уживао у сагледавању идеја, дужан је да се врати у ту исту пећину, како би избавио оне који су оковани у мраку незнања.

IV

Све оно што је речено о истини у филозофији у великој мери подсећа на религију, само што је у религији све то много наглашеније. Кључна разлика између филозофије и религије је у томе што филозофија долази до истине мисаоним путем, док религија верује да је њена истина Божји дар, плод божанског откривења, те стога не подлеже критичком преиспитивању. Филозофска истина је ствар људског умовања, те је самим тим осуђена на несавршеност. Насупрот томе, религијска истина је надумна, и као таква супериорна у односу на дискурзивно мишљење. Мада откривеној истини није потребно проверавање, већ у њу напосто треба веровати, она се може потврдити мистичким путем.⁷ Наравно, за тако нешто способно је тек неколицина обожених духовних трагалаца, али таква могућност опитног искуства потенцијално постоји за сваког од нас.

Филозофија је скептична према таквом поуздању у тзв. откривену истину. Она у томе види некритичност и слепо придржавање догми. Ако религијска истина претендује на апсолутност, откуд то да постоји толико

---

⁷ Многи светитељи су на основу властитог духовног сагледавања увидели истинитост учења објављеног у светим списима. Начелна могућност таквих увида гарантује да истина може бити сачувана чак и уколико којим случајем нестану свети списи. Отац Софроније, на основу разговора са старцем Силуаном и властитим духовним искуством, примећује: „Кад би се, рецимо, из неких разлога, Црква лишила свих својих књига, тј. Старог и Новог Завета, дела светих отаца и богослужбених књига, предање би могло – иако, можда, не дословно, него са нешто измењеним речима – да васпостави ново Свето Писмо које би у суштини остало израз исте вере једанпут предане светима (Јуд. 1, 3), пројава једног те истог Духа, који постојано делује у Цркви и представља њену основу и суштину“ (Архимандрит Софроније, *Старац Силуан*, Манастир Хиландар 1998, стр. 92).

различитих религија, односно различитих, често жестоко супротстављених верзија истине унутар исте религије? Један од могућих одговора на то питање је да све религије нису на истом нивоу, да постоји религија која је духовно супериорна у односу на друге. Саме религије се могу посматрати као ступњеви моралног и духовног сазревања човечанства, тако да би у неким религијама било више истине него у другим. Штавише, монотеистичке религије третирају политеистичке религије као оне које су огрезле у лажи и заблуди, јер у њима човек уместо Бога обожава демоне.

Дакле, иако је уверена у могућност апсолутне истине, религија је свесна да се лако може dospети у заблуду. Отуда се поготово упозоравају почетници, они који још имају млечне зубе, да не дотичу чврсту религијску храну, већ да се постепено, под вођством искусног духовника, уздижу до виших духовних нивоа. Мистички пут ка сазнању није пуко интелектуално напредовање у овладавању сазнајним предметом, него тешка и неизвесна борба са невидљивим непријатељем, са силама мрака и обмане, које би да трагаоца наведу на духовну странпутицу и упропасте га. То је уједно и борба са самим собом, тј. властитим егом. Да би човек спознао истину, потребно је да претходно превлада гордост, да сагори его. Духовно се усавршавајући, чистећи посредством аскетске праксе нечистоту властитог бића, човек се постепено преображава и обожује, тј. постаје истинит, налик на савршеног првобитног човека, на Адама пре пада. Самим тим што у обоженом човеку пребива Бог, он је у стању да изриче истините судове о најразличитијим темама. И мада је такав човек често полуписмен и „необразован“, захваљујући чистој, страстима неискривљеној свести, он партиципира у Божјем знању и може да даје чак и научне савете.⁸

Док је наука везана за реалност, за просторно-временску димензију и категорије мишљења, религија је окренута стварности, оном трансцендентном, оном до чега се може dospети само надумним путем. Уместо дискурзивног пута научног и филозофског мишљења, религија нуди директан приступ истини. Такав мистички приступ највише обећава, али са собом носи и велики ризик. Будући да је веома тешко сагорети его, да је граница истине и лажи често и за

---

⁸ При том он одбацује људску славу и похвале да је најпаветнији човек на свету, јер зна да саопштене истине нису плод његовог умовања, већ дар свише. Прву мисао која му се јави након интензивне молитве за одговор на постављено питање или проблем, он, који се одрекао властитог знања и властите воље, с правом схвата као својеврсно откривење из више сфере.

духовно искусну особу готово непрепознатљива, лако се може промаштити истина. Али за разлику од научног промашаја, који начелно човека ипак не доводи у питање, у случају прелести човек је у опасности не само да упропасти своју душу и спасење, него и да нехотице своје ближње заведе на погрешан пут.⁹

Иако се у религији, Божјом милошћу, може спознати истина, нагласак је ипак на постајању истинитим, на преображењу, просветљењу, обожењу, светости. Онтолошка истина у религији има примат над гносеолошком. У религији се не ради о пукој теоријској радозналости, спољашњем знању, већ о егзистенцијалном напору ка спасењу, из којег успут следе и дубоки духовни увиди. Уосталом, и ти увиди се човеку дају у мери у којој су потребни њему и свету.¹⁰ Сам Бог, који је апсолутна истина, упркос свим својим различитим објављивањима, остаје никад до краја расветљена тајна. Коначно биће никад не може обухватити и исцрпсти оно бесконачно, а то није у стању ни читав људски род. Човек спознаје Бога само уколико се удостоји његове посете, уколико на неко време доживи мистичко јединство са Богом. Најдубљи религијски увиди остају неизрециви, несаопштиви другима. Једини начин да се до њих дође је лично, директно их доживети. Свако саопштавање доживљене истине је осуђено на индиректност, на пуку назнаку. Једини начин да се зна истина је бити у Истини.

V

---

⁹ Као критеријум разликовања да ли је неко „виђење“ истинско или пука маштарија може послужити човеков однос према свету након повратка из стања религиозног усхићења. По старцу Силуану, „ако се после оваквог духовног стања, доживљеног као боговиђење и богоопштење, не осећа љубав према непријатељима и, следствено, према читавој твари, очигледно је да виђење није било право, тј. није било у истинитом Богу. ... Ако се по 'повратку' као плод виђења појави гордост и равнодушност према судбини света и човека, нема сумње да је оно било лажно“ (Архимандрит Софроније, *Старац Силуан*, стр. 114). Гордост је, наиме, знак несагорелог ега, жеље за изузетношћу и самоистицањем. Силе обмане се поигравају са гордим трагаоцем. Жудећи за оним изузетним, духовно неприпремљен човек лако забаса у илузију, из које га је касније веома тешко извући.

¹⁰ Буда је избегавао да одговара на метафизичка питања не зато што није знао одговор на њих, него зато што пука интелектуална радозналост може сметати духовном трагаоцу да се усредреди на спасење, на оно што је једино битно. Расипање пажње на оно што заокупља наш интелект често је штетно колико и робовање спољашњим утисцима.

Што се тиче истине у уметности, ваљало би разматрање тог проблема рашчланити у складу са естетичким разликовањем уметничког дела, ствараоца и реципијента. С правом се може рећи да је у уметничком делу као таквом садржана уметничка истина. Њен ниво зависи од квалитета уметничког дела, од тога да ли оно заиста јесте то за шта се издаје. Уметничка истина тиче се успелости уметничког дела, уобличености и унутрашњег склада његових елемената, те она као таква нема много везе са реалношћу. Уметничко дело, самим тим што припада сфери естетског привида, не тиче се оног што је фактички било, него оног што је могло бити. Оно не изриче некакву исказну истину о фактицитету у смислу теорије адекватације, већ је верно властитој естетској логици, унутрашњој законитости. Стога уметничко дело које није верно фактичкој истини може да буде уметнички истинито, баш као што и оно које је верно фактичкој истини може да буде у уметничком смислу лажно, тј. неуспело. Дакле, ако сваки елеменат заузима своје право место у склопу уметничког дела, ако у њему нема ничег неуобличеног и сувишног, ако уметничко дело одише естетском кохерентношћу, оно је самим тим и истинито, тј. заслужује да се назове истинским, правим. Предуслов да се уопште говори о истини уметничког дела је управо његова уобличеност, која га заправо тек и чини уметничким делом. Без тога је садржина истине у њему осуђена да буде ванестетска, чиме се квазиуметничко дело деградира на пуку исказну форму памфлета.

Иако је уметничка истина аутономна и тиче се пре свега форме уметничког дела, успелости уобличавања разноврсних елемената, који су најчешће и позајмљени из реалности и плод фантазије, уметничко дело ипак није без везе са природном и друштвеном реалношћу, односно са трансцендентном стварношћу. Од одјека те истине уметничком делу зависе дубина и интензитет уметничке истине, као и њено дејство на реципијента. Уметност и када подражава прекорачује сферу иманенције, не ограничава се на постојеће, није тек сенка сенке, већ представља својеврсну шифру трансценденције. Величина уметника је у томе колико је у стању да се препусти диктату трансценденције, односно у којој мери се у његовом делу осећа зрачење трансценденције.

Да би уметник успео да у уметничком делу, оном посебном, изрази истину о непрозирном друштвеном тоталитету, односно да би био пријемчив за

трансцендентну стварност, необично је важно да негује став искренности и посвећености свом стваралаштву. Уколико је заинтересован за оно спољашње, за успех, добит и славу, уколико подилази очекивањима уметничке публике, његове творевине ће, упркос занатској вештини, одисати неискреношћу, а уметничка истина бити осуђена на површност. Конформистички став уметника сам по себи доводи до искривљавања истине, до лажи која се дрско издаје за истину.

Прави лек против изобличавања уметничког дела у конформистичку и идеолошку творевину је искреност уметника. Уметник не сме да дозволи да изда себе, што ће се неизбежно десити уколико његово срце огруби претераним обраћањем пажње на то шта ће други рећи. Уметник напосто треба да дозволи да његова хиперсензибилна природа одговори на погођеност изворним, непосредним доживљајем реалности. Тада ће неистина и неправда реалног света, чак и без свесне намере уметника, бити разобилчена у уметничком делу.¹¹

Да би истина уметничког дела, која често није непосредно уочљива, која се каткад крије и од самог уметника, постала делатна, потребно је садејство реципијента. Као што уметничко стваралаштво подразумева активирање и рационалних и несвесних и надсвесних снага, тако и дешифовање истине уметничког дела захтева улагање целог човека у тај естетски чин. Ако реципијент посвећено, заборавивши на своје егоистичне интересе и бриге, приступи уметничком делу, а поготово уколико на извесно време нестане у њему, може се догодити да погођеност уметничком истином благотворно делује на њега, било да произведе стање хармоније и естетске радости, било да на трен уздрма окошталу и постварену структуру његове свести и отвори му очи. Посматрачу се у том тренутку, по Адорну, „истина уметничког дела појављује као она која би требало да буде и истина њега самог“. Будући да је живот изнад

---

¹¹ Уметничко дело, као оно посебно, из чега зрачи индивидуално и конкретно, неупоредиво је пријемчивије да изрази патњу и неправду у свету од појмовног сазнања. Развијајући своје гледиште да је рационалном сазнању, које почива на апстрактном и општем, „патња туђа“, Адорно тврди: „Патња, доведена на појам, остаје нема и без консеквенци“ (Theodor W. Adorno, *Ästhetische Theorie*, Frankfurt am Main 1977, стр. 35). За франкфуртског филозофа, патња је управо оно што везује уметност за истину. Он указује: „Потреба да се пусти да патња постане речита, услов је све истине. Јер, патња је објективност која притиска субјект; оно што он доживљава као своје најсубјективније, његов израз, објективно је посредовано“ (Theodor W. Adorno, *Negative Dialektik*, Frankfurt am Main 1975, стр. 29 / Теодор Адорно, *Негативна дијалектика*, Београд 1979, стр. 37).

саме уметности, да је читава сфера културе ту зарад човековог буђења из стања несвесности и ради његовог духовног самоусавршавања, није тешко сложити се са франкфуртским мислиоцем када каже: „Тренутак овог прелаза је највиши тренутак уметности.“¹²

Дејство уметничког дела на човека ипак не треба прецењивати. Оно је у стању да на трен уздрма колотечину живота, да човека потресе и наведе га на размишљање, али свакако нема духовну снагу религије. Самим тим што њена истина припада сфери естетског привида, што није плод божанске објаве или мистичког искуства, уметност не може бити истински духовни оријентир. Мада је естетика префињена особа, ослобођена грубости и варварства, у њему ипак нема светости. Дивећи се уметничком делу, осећајући у њему нешто утопијско, чак одсјај трансценденције, каткад зажалимо што смо упознали његовог ствараоца, јер обично његов карактер не одговара идеализованој садржини уметничког дела. За разлику од духовног трагаоца, чији напор је усмерен ка властитом преображењу, ка прочишћавању свог бића од примеса зла, јер једино тако може доћи у контакт са Истином, уметник се препушта имагинацији, тражи упориште у несвесном, не водећи рачуна о томе да ли је под утицајем божанске или демонске сфере.

Додуше, дешава се каткад да је уметник у исти мах и истински подвижник, као што је то био случај са Рубљовом. Тада његова дела зраче светашћу. Уметност постаје способна да естетским средствима заиста наговести саму Истину. Пошто се до Истине, тј. до Бога долази личним, непосредним искуством, не може се очекивати ни од уметности ни од теологије да човека поштеде ризика властите духовне авантуре, да му пружи готову, објективну Истину. Баш као што, по Платону, нема краљевског, лагодног пута у науку, тако га поготово нема када је у питању Истина. Упркос свој духовној подршци и помоћи, саветима и упутствима духовног учитеља, последњи корак човек мора учинити сâм.

---

¹² Theodor W. Adorno, *Ästhetische Theorie*, стр. 401. Чак и уколико се реципијент, након што ова погођеност истином избледи, поново прилагоди постојећем и одустане од побуне против безличног система, ово искуство ће му омогућити да убудуће свет види другим очима. „Субјект потресен уметношћу стиче реална искуства“, истиче Адорно (*Ibidem*). То је необично значајно у поствареном свету, за који је карактеристично да медијском диктатуром онемогућава стицање изворног, нерегументираног искуства.

VI

Пошто смо укратко размотрили како се истина схвата у науци, филозофији, религији и уметности, покушајмо да проценимо могу ли се оне одупрети лажи која све више прожима данашњи свет. Под притиском процеса глобализације и све јаче владавине крупног капитала простор слободе се све више сужава. Демократија се изобличава у пуки привид, иза којег се крије тоталитарна претензија на безусловну владавину безличног система. Под изговором императива ефикасности, ради подршке економији, реформисано образовање губи некадашњу теоријску и хуманистичку димензију. Уместо да ствара слободне, критичке и аутономне индивидуе, оно за циљ има да произведе веште и окретне техничаре који, усредсређени на парцијални задатак, губе из вида целину и питање смисла. Посредством медијске манипулације, својеврсне индустрије масовне свести, данашњи човек је готово осуђен на површност и непунолетство. Функција масовне културе је да скрене пажњу са битног на небитно. Забава, која излази у сусрет жељама и страстима ега, одвлачи човека од „сувишне и непотребне“ рефлексије. Слутећи да критичко мишљење само отежава успешно прилагођавање систему, данашњи човек, зарад самоодржања, издаје себе, тј. своје више, духовно ја. Напор да се постане и буде личност изгледа му претежак и неостварив. Лишен унутрашње чврстине, које нема без самосвести, савести и оданости вишим вредностима, данашњи човек се готово сасвим предао. Из дана у дан, завођењем или терором, безлични систем гуши последње снаге отпора.

Ако се упитамо има ли снаге која може уснулог и безвољног човека тргнути из садашњег предапокалиптичког стања, одговор не делује нимало охрабрујуће.¹³ У наше време критичка филозофија је у великој мери

---

¹³ Док се филозофија ограничава на дијагнозу претећег тоталитаризма, религија сагледава данашњу ситуацију као предигру доласка Антихриста. Многи савремени духовници изричу свој увид да живимо у последњим временима. Мада нико не зна када ће се тачно појавити Антихрист, знаци који наговештавају његов долазак све су бројнији. Принуда на „добровољно“ примање жига звери, без чега ће се тешко моћи опстати у свету, јер се без њега неће моћи ни куповати ни продавати, о чему се иначе говори у Откривењу Јовановом (13, 16-7), све је извеснија. По старцу Пајсију, новац ће постепено бити повучен из употребе и замењен кредитним картицама, а оне касније, под изговором сигурности од крађе и злоупотреба, замењене ласерским утискивањем печата на чело или десну руку. Мада неће бити физичке принуде да се на тело прими бар код, тј. жиг звери, начин живота на који смо навикли биће практично немогућ.

маргинализована. Владајући дух позитивизма допушта само млаку и безбедну псеудокритику. Данашњи филозофи, чак и када себе и друге заваравaju наглашеним моралним тоном, када се уживљавају у улогу ангажованог интелектуалца, све више излазе у сусрет оном што систем допушта и препоручује. Њему су, наиме, потребне безбедне жаоке тзв. конструктивне критике, да би сачувао привид постојања слободе и јавности. Наука, у великој мери зависна од диктата економије, обазриво приступа својим истраживањима, пазећи да се не бави по постојећи поредак опасним темама. Знања до којих она долази треба да буду технички искористива и допринесу бољем функционисању система. Крик због постварања у којем се гушимо, који одјекује из дела хиперсензибилних уметника, губи се у заглашујућој буци индустрије културе. Аутентична уметност је маргинализована, сведена на пука изолована острва у мору кича и конформизма.

Дакле, по свему судећи, преостаје само религија као последњи бастион одбране од претећег тоталитаризма. Упркос томе што су велике религије изнутра већ у великој мери подвојене, што је световни дух и у њима прилично завладао, религије су и даље најжилавији противник надлазећег нихилизма. Уколико се чврсто држе свог изворног учења, уколико се под притиском екуменистичке моде и захтева за политичку коректност не разводне у некакву псеудоуниверзалну синкретистичку религију, оне су и данас у стању да човеку понуде непоколебив ослонац и духовни оријентир.¹⁴ Самим тим што религијска истина није плод људског мудровања, већ је посредством богонадахнутих појединаца заправо дата од Бога, она омогућава људима који је читавим својим

Правдајући утискивање бар кода на тело технолошким и безбедносним разлозима, економски и политички моћници ће људима неприметно наметнути одрицање од Христа. На такво одрицање многи ће лако пристати јер су се и онако већ давно одрекли Истине. Види: Старац Пајсије Светогорац, *Духовно буђење*, Врање 2004, стр. 189-191.

¹⁴ Религије можемо посматрати као својеврсне духовне терапије које се нуде оболелом, палом човеку. Као и у обичној медицини, неке од њих су солидне, неке веома лоше, неке изврсне. Да би се излечили, треба се одредити за једну од њих, а не користити истовремено више њих, јер постоји опасност да се придржавањем контрадикторних религијских пракси неутрализују потенцијално позитивни ефекти појединачних терапија. Нема сумње да је за наше духовно излечење, тј. спасење, најмудрије изабрати најбољу терапију, односно нашем бићу најпримеренију религију. Чак и уколико се не одредимо за најсавршенију религију, вероватно је да ће ефекти њеног слеђења бити већи од оних који настају истовременим придржавањем противречних захтева различитих, у себи конзистентних, религија.

бићем усвоје да, упркос прогону, одоле силама зла и лажи. Обојени људи су непоткупљиви, увек спремни да за истину жртвују свој живот. Очишћени од ега, бестрасни и будни, они измичу најразличитијим стратегијама завођења. Невезани за светско, они су уистину слободни. Док њихова енергија зрачи светом, док се њихове молитве уздижу Богу, наш свет, ма колико огрезао у злу, и даље ће постојати. Уколико се број праведника спусти испод неопходног минимума, апокалипса ће бити неизбежна. Праведни ће, наравно, и у том случају, Божјом милошћу, бити спасени.¹⁵ За оне који су огрезали у злу и лажи, ако се на време не покају, предстоји казна на праведном Божјем суду.

Време у коме живимо је време када се опредељујемо за добро или зло, истину или лаж. Ма колико је данас тешко ићи стазом истине и добра, јер тиме изазивамо бес безличног система, који је макар несвесно у служби сила зла и лажи, посматрано са гледишта вечности једино се тај избор показује као ваљан. Наш највиши интерес је, били ми тога свесни или не, заправо спасење. А њега нема без одлуке и напора да се живи у Истини, да се буде истинит. Уколико у себи нађемо довољно снаге да, упркос повременим посртањима, издржимо на путу истине, свакако ћемо испунити циљ нашег живота. Уместо да потонемо у мраку неистине, након тешке борбе са силама зла и властитим егом, можемо се надати да ћемо преображени блажено пребивати у светлу истине.

---

¹⁵ По Библији, Содом и Гомора су уништени јер у њима није било десет праведника (1. Мојс. 18, 16-32). Само је праведни Лот са својом породицом избегао катастрофу. Будући да су данас градови већи, сразмерно томе потребан је већи број праведника да би они опстали. Исто то важи и за државе, па и нашу планету.